

ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Постановка проблеми. На сьогодні в нашій державі відбуваються радикальні зміни у відносинах держави і суспільства. Розвиток України як соціальної правової держави спонукає до налагодження відносин партнерства та співробітництва між державою й кожною окремою особистістю. Водночас існують сфери, у яких особа є повністю залежною від держави та її політики. Однією з таких є соціальне забезпечення, у якому держава є суб'єктом, що надає допомогу, а особа – суб'єктом, який її отримує. Держава, захищаючи права громадян, використовує цей інститут для взаємодії з ними та забезпечення власних інтересів. Проте більш очевидним є значення того захисту від соціальних ризиків, який надається особам, що потребують підтримки і допомоги з боку суспільства та держави.

Державна система соціального забезпечення поступово стає механізмом, у якому основними суб'єктами є держава, фізичні особи та роботодавці. Якщо сутність двох останніх категорій у праві соціального забезпечення постійно досліджується на науковому рівні, то держава залишається суб'єктом, поняття, сутність та ознаки якої як суб'єкта права соціального забезпечення є невстановленими та загалом характеризуються низьким рівнем доктринальної уваги. Все зазначене свідчить про необхідність заповнення цієї теоретичної прогалини, а також про актуальність дослідження питань, пов'язаних із правом соціального забезпечення у сучасних умовах.

Специфічний характер держави як суб'єкта права соціального забезпечення проявляється у тому, що реалізацію її функцій здійснюють спеціально створені для цього органи. Масштабність права соціального забезпечення спричинила впровадження широкого кола суб'єктів, які здійснюють відповідні функції. У зв'язку з цим постає потреба наукового дослідження поняття, сутності та ознак держави як суб'єкта права соціального забезпечення, оскільки питання, пов'язані з характеристикою статусу навіть окремих суб'єктів права соціального забезпечення, є малодослідженими. На сьогодні невстановлена навіть сутність відмінностей між окремими суб'єктами, а переважна більшість досліджень у цій сфері ґрунтується на цивілістичному баченні суб'єктів правових відносин. Саме тому поняття, сутність та ознаки держави як суб'єкта права соціального забезпечення потребують встановлення, а вже розроблені у правовій доктрині елементи – теоретичного переосмислення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загалом це питання є новим для вітчизняної науки і досліджувалося лише як елемент більш загальних наукових інститутів. Серед дослідників, які зверталися до його аналізу, варто назвати таких: Н. Болотіна, В. Буряк, С. Жадан, М. Іншин, В. Костюк, О. Кульчицька, П. Пилипенко, С. Прилипко, С. Синчук, І. Сирота, Б. Сташків, О. Тищенко, І. Ярошенко, О. Ярошенко та багато інших. Водночас у вітчизняній науковій літературі ця проблема переважно розглядається у контексті місця держави серед інших суб'єктів права соціального забезпечення, тоді як її поняття та сутність залишаються невизначеними, що й актуалізує необхідність дослідження цієї теми.

Метою статті є розкриття сутності держави як суб'єкта права соціального забезпечення і надання науковій інтерпретації цьому питанню.

Основні результати дослідження. Суб'єктом права соціального забезпечення є індивідуально визначена особа, соціальна група чи організація, що володіє суб'єктивними юридичними правами та обов'язками у сфері соціального забезпечення та галузевим правовим статусом, здійснює цілеспрямовану діяльність, здатна виробляти, виражати та виконувати волю і наділена можливістю брати участь у правовідносинах соціального забезпечення.

Із цієї дефініції можна зробити висновок, що суб'єктам права соціального забезпечення притаманні такі ознаки: 1) персоніфікація – конкретно визначена особа, соціальна група чи організація;

2) перебування під дією законодавства про соціальне забезпечення; 3) наділення правоздатністю у сфері соціального забезпечення та галузевим правовим статусом; 4) спрямування суб'єкта на здійснення цілеспрямованої діяльності; 5) можливість потенційної участі у соціально-забезпечувальних правовідносинах.

Щодо видів суб'єктів права соціального забезпечення, то у вітчизняній науковій літературі існує однастайність поглядів стосовно цього питання. Так, О. Кульчицька з-поміж низки критеріїв щодо їхнього розподілу найдоцільнішим вважає розмежування за змістом прав та обов'язків, якими їх наділено у сфері соціального забезпечення. Зважаючи на це, дослідниця виокремлює три види суб'єктів: 1) суб'єкти права на соціальне забезпечення; 2) суб'єкти, які надають соціальне забезпечення; 3) суб'єкти, які сприяють в отриманні соціального забезпечення. При цьому суб'єкти двох останніх груп позначені єдиним поняттям – «суб'єкти, які забезпечують реалізацію особою належного їй права на соціальне забезпечення» [1, с. 6]. Інакше кажучи, суб'єктами права на соціальне забезпечення є та група, що отримує соціальне забезпечення, і ті групи, які здійснюють та сприяють цьому отриманню. Таку саму концепцію фактично дублює В. Костюк [2, с. 9], роз'яснюючи, що останню групу становлять суб'єкти, які сприяють в отриманні певного виду соціального забезпечення.

Практично аналогічне бачення щодо суб'єктів права соціального забезпечення притаманне Б. Сташківу, який також виділив три групи: 1) суб'єкти, які отримують різні види соціального забезпечення; 2) суб'єкти, які надають різні види соціального забезпечення; 3) суб'єкти, які підтверджують факти, що мають юридичне значення для соціального забезпечення. Як і О. Кульчицька, науковець пропонує дві останні групи об'єднати в одну – суб'єкти, які надають соціальне забезпечення [3, с. 430]. Аналіз цих позицій дає можливість стверджувати, що на сьогодні у вітчизняній науці наявна єдність наукових думок та існує загальноприйнята концепція класифікації суб'єктів права соціального забезпечення.

Аналізуючи державу як суб'єкта через призму цієї класифікації, передусім зазначимо, що вона не може бути віднесена до суб'єктів першої групи. Ними є застраховані особи, пенсіонери, інваліди, ветерани війни, ветерани праці, особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, діти війни, непрацездатні члени сім'ї померлого годувальника, сім'я, діти, отримувачі соціальних послуг тощо [3, с. 432–435]. Тобто ними є певні наділені правосуб'єктністю особи, які мають право на отримання визначених законом видів соціального забезпечення. Аналіз чинного законодавства засвідчив, що перелік таких суб'єктів є значно ширшим, ніж наведений Б. Сташківом, проте із цього можна зробити висновок, що держава не може бути суб'єктом, який отримує різні види соціального забезпечення.

Із урахуванням зроблених висновків можна зазначити, що **держава як суб'єкт права соціального забезпечення – це особлива суверенна територіальна форма згуртування суспільства, що здійснює вирішення завдань соціального забезпечення, і яка у праві соціального забезпечення є суб'єктом, наділеним суб'єктивними юридичними правами та обов'язками й галузевим правовим статусом, здійснює цілеспрямовану діяльність, здатна виробляти, виражати та виконувати волю і наділена можливістю брати участь у правовідносинах соціального забезпечення.**

Пропонуємо у цьому аспекті дати назву зазначеній групі ознак – **фундаментальні ознаки держави як суб'єкта права соціального забезпечення**. Групу ознак, що характеризують державу як особливого суб'єкта права соціального забезпечення, назвати **компетенційною групою**, адже у їхній основі перебувають відання, завдання, повноваження та правосуб'єктність держави у праві соціального забезпечення, визначена законодавством.

Так, **фундаментальними ознаками держави як суб'єкта права соціального забезпечення є:**

1) персоніфікація – держава як суб'єкт права соціального забезпечення реалізовує свою компетенцію шляхом функціонування державних органів, зобов'язаних призначити та надати конкретний вид соціального забезпечення;

2) перебування під дією законодавства про соціальне забезпечення – законодавцем розроблено систему нормативно-правових актів, що врегульовують діяльність відповідних державних органів, окремі норми яких присвячені питанням соціального забезпечення населення;

3) наділення правоздатністю у сфері соціального забезпечення та галузевим правовим статусом – держава в особі своїх органів наділена правами та виконує обов'язки у сфері соціального забезпечення населення;

4) спрямування суб'єкта здійснення цілеспрямованої діяльності – кожен із органів, створених державою для виконання її функцій, наділяється визначеним законом переліком завдань у цій сфері;

5) можливість потенційної участі у соціально-забезпечувальних правовідносинах – правосуб'єктність держави у соціально-забезпечувальних правовідносинах визначена нормами законодавства, тому у разі виникнення такої необхідності держава вступає у соціально-забезпечувальні правовідносини.

Компетенційними ознаками держави як суб'єкта права соціального забезпечення є:

1) координаційність – участь держави у праві соціального забезпечення полягає у забезпеченні координації розгалуженої системи органів, утворених державою для здійснення її функцій;

2) акумулятивність – держава як суб'єкт права соціального забезпечення здійснює накопичення грошових коштів, які спрямовують на потреби соціального забезпечення населення;

3) забезпечувальність – за наявності підстав держава як суб'єкт права соціального забезпечення надає послуги соціального забезпечення населенню, що відповідають законодавчо встановленим формам.

Ознака персоніфікації полягає у тому, що права та обов'язки держави як суб'єкта права соціального забезпечення є розподіленими між системою спеціально створених для виконання її функцій органів. Кожен з органів наділений правами та обов'язками, що стосуються виключно сфери його діяльності. Наприклад, Фонд соціального страхування України здійснює акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів та забезпечення фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [4]. Ознака персоніфікації у цьому разі проявляється у тому, що зазначений перелік компетенцій не може бути притаманним жодному іншому органу. Держава, здійснюючи розподілення функцій між державними органами, персоніфікувала права та обов'язки кожного з них.

Перебування під дією законодавства про соціальне забезпечення означає, що діяльність держави як суб'єкта права соціального забезпечення здійснюється відповідно до змісту норм спеціальних нормативно-правових актів. Специфіка цього суб'єкта проявляється у тому, що регулювання діяльності кожного державного органу соціального забезпечення здійснюється на підставі відповідних законів, указів чи положень. Незважаючи на охоплення ними широкого кола об'єктів правового регулювання, окремі норми присвячуються саме питанням соціального забезпечення. Наприклад, у п. 4 Положення про Пенсійний фонд України (далі – ПФ України) [5] закріплено окремі напрями участі держави у сфері соціального забезпечення – наприклад, щодо контролю роботи територіальних органів за забезпеченням надходжень від сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, інших коштів тощо.

Ознака наділення правоздатністю у сфері соціального забезпечення та галузевим правовим статусом полягає у тому, що держава в особі своїх органів наділена правами та виконує обов'язки у сфері соціального забезпечення населення. Наприклад, аналізуючи норми Положення про ПФ України [5] можна зробити висновок, що держава в особі цього органу має право на застосування фінансових санкцій щодо порушників пенсійного законодавства та зобов'язана здійснювати контроль за додержанням вимог законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, правильністю нарахування, обчислення, повнотою і своєчасністю сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інших платежів тощо.

Спрямування суб'єкта на здійснення цілеспрямованої діяльності полягає у тому, що кожен з органів, створених державою для виконання її функцій, наділяється визначеним законом переліком завдань у цій сфері. Приклади реалізації зазначеної ознаки вже були наведені нами. Так, діяльність Мінсоцполітики спрямована на формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту, соціального обслуговування населення, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, гуманітарної допомоги [6]. Ця ознака засвідчує те, що у разі вступу компетентного органу від

імені держави у соціально-забезпечувальні правовідносини, він реалізовуватиме свої права та обов'язки лише у визначених законом напрямках.

Ознака потенційної участі у соціально-забезпечувальних правовідносинах полягає у тому, що правосуб'єктність держави у соціально-забезпечувальних правовідносинах визначена нормами законодавства, тому у разі виникнення такої необхідності, держава вступає у відповідні відносини із іншими суб'єктами. Так, у разі необхідності територіальні органи ПФ України вступають у соціально-забезпечувальні правовідносини для нарахування обчислення та сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інших платежів [7]. Тобто ця ознака має вияв у такому: держава в особі територіальних органів ПФ України є суб'єктом права соціального забезпечення. При вступі у соціально-забезпечувальні правовідносини територіальні органи ПФ України набувають правосуб'єктності, визначеної відповідним положенням.

Ознака координаційності є першою із виділених компетенційних ознак, яка полягає в участі держави у праві соціального забезпечення шляхом забезпечення координації розгалуженої системи органів, утворених державою для здійснення її функцій. Вона є близькою за сутністю до персоніфікованої, адже також полягає у тому, що права та обов'язки держави як суб'єкта права соціального забезпечення є розподіленими між системою спеціально створених для виконання її функцій органів. Відмінність полягає у тому, що держава не просто розподіляє функції між органами, а координує їхню спільну діяльність таким чином, щоб кожен із них був специфічним елементом однієї системи. Саме ознака координаційності дає змогу розглядати державу як суб'єкта права соціального забезпечення в єдності її елементного складу.

Виділення ознаки акумулятивності означає, що держава як суб'єкт права соціального забезпечення здійснює накопичення грошових коштів, які спрямовують на потреби соціального забезпечення населення. Для здійснення заходів соціального забезпечення кошти накопичуються у відповідних фондах і їх забороняється використовувати на цілі, не передбачені законом. Вони не мають на меті отримання прибутку, а сама акумулятивність проявляється у зборі страхових внесків та наданні матеріального забезпечення і соціальних послуг лише за умови настання страхових випадків.

Ознака забезпечувальності держави як суб'єкта права соціального забезпечення полягає у тому, що за наявності підстав держава як суб'єкт права соціального забезпечення надає послуги соціального забезпечення населенню, які відповідають законодавчо встановленим формам. Викремлення цієї ознаки здійснено на основі проаналізованої класифікації суб'єктів права соціального забезпечення. Нами встановлено, що держава відноситься до групи суб'єктів, що надають різні види соціального забезпечення, які становлять комплекс матеріальних, правових, медичних, реабілітаційних та інших заходів для індивідів, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

Висновки. Таким чином, у процесі дослідження нами встановлена специфічна роль держави як суб'єкта права соціального забезпечення серед інших суб'єктів права соціального забезпечення. На відміну від інших учасників права, держава є комплексним суб'єктом, структуру якого формує система спеціально створених органів, між якими розподілена її компетенція. Саме цим можна пояснити низький рівень уваги до цього питання у науковій літературі, адже вітчизняні науковці переважно розглядають кожен елемент системи державного соціального забезпечення як самостійну одиницю.

Дослідження питання поняття, сутності, ознак та місця держави як суб'єкта права соціального забезпечення дало змогу встановити ці теоретичні категорії та заповнити відповідні прогалини вітчизняної правової науки. Держава є особливим суб'єктом права соціального забезпечення, адже перелік її функцій у зазначеній сфері є значно ширшим, ніж у всіх інших учасників. Вона може виступати лише як суб'єкт, що надає соціальне забезпечення і з-поміж інших суб'єктів цієї групи наділена найбільшим обсягом завдань та повноважень. Загалом дослідження цієї правової категорії засвідчило і виняткову роль суб'єкта, роль якого обумовлює функціонування усього інституту соціального забезпечення.

Використані джерела

1. Кульчицька О. І. Суб'єкти права соціального забезпечення України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. І. Кульчицька ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 20 с.
2. Костюк В. Л. Суб'єкти права соціального забезпечення: поняття, особливості та види / В. Л. Костюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 2 (12).
3. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навч. посіб. / Б. І. Сташків. – Чернігів : Десна, 2016. – 692 с.
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV // Голос України. – 1999. – 3 листопада.
5. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України : постанова Кабінету Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 139.
6. Про Положення про Міністерство соціальної політики України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 389/2011 // Офіційний вісник Президента України. 2011. – 2011. – № 9. – Ст. 542.
7. Положення про управління Пенсійного фонду України в районах, містах, районах у містах, а також про об'єднанні управління : постанова Пенсійного фонду України від 22 грудня 2014 р. № 28-2 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 7. – Ст. 182.

Денег О. П. Теоретична характеристика держави як суб'єкта права соціального забезпечення

У статті визначено поняття держави як суб'єкта права соціального забезпечення. Досліджено його сутність та значення. Охарактеризовано ознаки держави як суб'єкта права соціального забезпечення.

Ключові слова: держава, суб'єкт права, соціальне забезпечення, соціальне законодавство, суспільство.

Denega O. Theoretical characteristic of the state as a subject of social security law

In the article the concept of the state as a subject of social security law is defined. The essence and meaning of it are investigated. Characterized by the features of the state as the subject of social security law.

It is summarized that the state as a subject of the right to social security is a special sovereign territorial form of grouping of a society that carries out the tasks of social security and which, in the right of social security, is a subject, possessing subjective legal rights and obligations and branch legal status, carries out purposeful activity, is capable of producing, expressing and fulfilling the will and having the opportunity to participate in the legal relationships of social security.

The sign of co-ordination is the first of the distinguished competence attributes, which consists in the participation of the state in the right of social security by ensuring the coordination of an extensive system of bodies set up by the state to carry out its functions. This characteristic is similar in nature to a personified person, because it also consists in the fact that the rights and obligations of the state as a subject of social security rights are distributed between the system of bodies specially created for the performance of its functions. The difference lies in the fact that the state not only distributes functions between the authorities, but coordinates their joint activities in such a way that each of them was a specific element of one system. It is a sign of coordination that allows us to consider the state as the subject of social security law in the unity of its elemental composition.

The sign of the security of the state as the subject of social security law is that, if there are grounds, the state as a subject of social security law provides social welfare services to the population that are in accordance with legally established forms. Isolation of this feature is carried out on the basis of the analyzed classification of the subjects of the right of social security. We have established that the state belongs to a group of entities providing various types of social security, which constitute a complex of material, legal, medical, rehabilitation and other measures for individuals in difficult living conditions and in need of out-of-pocket help.

It is summarized that unlike other parties to the law, the state is a complex subject, whose structure is shaped by a system of specially created bodies, between which its competence is distributed. This is precisely why we can explain the low level of attention to this issue in the scientific literature, because domestic scientists mainly consider each element of the system of state social security as an independent unit.

Key words: state, subject of law, social security, social legislation, society.

УДК 349.2

*Микола Іванович Зубрицький,
Генеральна прокуратура України,
кандидат юридичних наук*

ЗМІСТ ТА ВИДИ ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Постановка проблеми. Юридична відповідальність, зокрема й юридична відповідальність державних службовців, заснована на певних загальних засадах та основоположних принципах, які скеровують її дію та забезпечують максимальну ефективність. Принципи юридичної відповідальності державних службовців надають змогу якісно притягнути правопорушника до юри-